
TUSSEN BESCHIKBAARHEID EN ONTVANKELIJKHEID.

May Michielsen

Is de titel van deze studiedag. Wij hebben daarmee iets proberen uit te drukken van een veranderende tendens, die wij menen te onderscheiden in het denken over de relatie tussen ouders en kinderen, en die zijn gevolgen heeft voor de hulpverlening aan ouders en kinderen. Een tendens ook, waarop het contextuele gedachtegoed een belangrijke invloed heeft, en waardoor het contextuele denken ook beïnvloed wordt.

Even kijken naar die **geschiedenis**:

Sinds de Tweede Wereldoorlog zijn psychologen de beschikbaarheid van een liefdevolle moeder in de eerste levensjaren van het kind als een noodzakelijke voorwaarde voor de psychische gezondheid van het kind gaan zien.

René Spitz en Anna Freud bestudeerden het gedrag van kinderen in situaties, waarin ze gescheiden waren van hun ouders. Beschrijvingen van de ernstige pathologie, die het gevolg was van deprivatie van de moeder gaven ons dieper inzicht in het belang van die vroegste relatie. De eerste inzichten in de aard van de afhankelijkheid van kinderen van belangrijke volwassenen werden dus opgedaan in onderzoeken, waarin moeders afwezig waren. Daardoor kwam in dit “deprivatiemodel” de nadruk erg te liggen op het belang van de fysieke en emotionele **beschikbaarheid van de moeder**.

De hechtingstheorie van John Bowlby, aangevuld door Ainsworth, heeft grote invloed gehad, vooral ook omdat hij stelde dat de uitwisseling met de moeder niet louter gebaseerd is op voeding en materiele verzorging, maar dat het gaat om “hechting”, die de basis zal gaan vormen voor het sociale gedrag en de relationele verhoudingen van het kind.

De ethologie, het systeemdenken en vooral gedetailleerd onderzoek door middel van micro-analyse van video-opnamen van de interacties tussen moeder en kind brachten onderzoekers ertoe de rol van het kind te erkennen bij het opwekken van moederlijke reacties bij de moeder. Het accent komt daardoor meer te liggen op de activiteit dan op de hulpeloosheid van de baby, op het uitlokken van gedragingen ipv op passiviteit. Het kind is een actieve deelnemer in de vorming van de ouder-kindrelatie.

Voor een goed hechtingsproces moet de ouder dus niet alleen zich ter beschikking stellen van het kind, maar ook **ontvankelijk zijn** voor de signalen van het kind, zich openstellen voor wat het kind te geven heeft en werkelijk in relatie treden met het kind. Hechting is dus een proces, waaraan ouder en kind meewerken.

Vandaar dus de titel **tussen beschikbaarheid en ontvankelijkheid**.

Een andere evolutie is dat het hechtingsproces niet meer alleen en exclusief een zaak tussen moeder en kind is, maar dat men meer is gaan zien dat het kind zich kan hechten aan meerdere, zij het een beperkt aantal, vaste figuren. Daarmee krijgen ook de vaders hun plaats als het over hechting gaat.

Dit heeft zijn gevolgen voor de **hulpverlening** aan ouders en jonge kinderen: Er verschijnen daardoor nieuwe mogelijkheden in het werken met jonge kinderen en hun ouders. Wij kunnen als hulpverleners zoeken naar hoe we ouders kunnen helpen hun **beschikbaarheid** voor het kind te vergroten. Dan ligt de nadruk op wat de ouder in die balans van geven en nemen te geven heeft en hoe die ouder vrijer kan worden om dat wat nodig is ook te geven, of te zorgen dat iemand anders het kan geven. Maar daarnaast kunnen we ook met ouders werken aan het vergroten van hun **ontvankelijkheid** door te kijken naar wat het kind aangeeft, hoe het kind de ouder helpt en signalen geeft over wat het nodig heeft.

Op die manier richten wij ons op de balans van geven en ontvangen tussen ouder en kind ipv ons eenzijdig te richten op wat de ouder moet geven. De loyaliteit van het kind, zijn motivatie en neiging

om aan de ouder te geven, hoe klein het ook nog is, speel dus ook een belangrijke rol in het hechtingsproces. Daar zal Wim van Mulligen zo meteen meer over vertellen.

In de workshops op deze studiedag ligt in een zeer sterk accent op dit ontvangen: het zijn allemaal methodieken, die bedoeld zijn om ouders te helpen om meer ontvankelijk te worden voor wat hun kind aangeeft, en op die manier bij te dragen tot een goede hechting tussen ouders en kind.

Wat kan nu maken dat ouders die balans van beschikbaarheid en ontvankelijkheid niet of niet meer of te weinig hebben, dat ze hun beschikbaarheid opgeven en de ontvankelijkheid voor de signalen van hun kind verliezen?

Ouders verliezen hun zicht op het kind en kunnen geen afstand meer nemen als het gedrag van het kind heftige gevoelens oproept. Ze kunnen daardoor dan ook niet reageren zoals ze zouden willen reageren, en zoals ze weten dat eigenlijk goed zou zijn voor het kind. Alice van der Pas noemt dat afstand nemen in haar boek over de psychologie van het ouderschap "**het innemen van de metapositie als ouder**": Dit doelt op het vermogen van de ouder om al wat zich in het dagelijkse ouderen afspeelt, ook het eigen optreden daarin, te overzien, te evalueren en te toetsen aan de normen, die zijn besef van verantwoordelijk zijn als ouder hem voorhoudt, en om waar nodig zijn optreden bij te stellen.

Dit behoud van de metapositie, het kunnen afstand nemen van de heftige gevoelens, die het ouderen kan oproepen, bepaalt dus voor een belangrijk stuk de beschikbaarheid en ontvankelijkheid van de ouder voor de balans van geven en ontvangen met het kind.

Wat zijn nu factoren, die die metapositie in gevaar kunnen brengen, en daardoor ook de balans tussen ouder en kind, en hoe kunnen wij als hulpverleners ondersteunend zijn voor ouders om deze metapositie te behouden of terug te vinden, en dit dan specifiek waar het gaat om kleine kinderen?

1. De **veelheid van eisen en het dwingende karakter van die eisen**, die aan de ouder van kleine kinderen worden gesteld. Een baby met zijn totale afhankelijkheid van de volwassene voor al wat het nodig heeft, en een kleuter met zijn driftbuien in de koppigheidsfase stellen de ouder zwaar op de proef.
 - Hulpbronnen zijn dan ook hierbij van cruciaal belang. Jonge ouders of jonge alleenstaande moeders ondersteunen om hun kind ook eens aan iemand anders toe te vertrouwen, en een netwerk rondom hen op te bouwen, waarop ze beroep kunnen doen, ook voor het meezorgen voor hun kind, is een belangrijk aandachtspunt voor hulpverlening.
2. De **eigenheid van het kind**: wat voor de ene ouder een gemakkelijk kind is, is het niet noodzakelijk voor een andere ouder, en waar een ouder zonder probleem voor het eerste kind heeft gezorgd, kan het toch gebeuren dat dat met het volgende niet meer zo lukt. Leeftijd, geslacht, temperament, enz.. van het kind zijn daarin mee richtinggevend. Ook specifieke beperkingen of handicaps van een kind kunnen ouders zeer onzeker maken, waardoor het vanzelfsprekende feedbackproces, waardoor ouder en kind met elkaar leren communiceren en hieraan groeien, wordt verstoord en kan stagneren.

Dit non-verbale feedbackproces mee ondersteunen en helpen herstellen in de relatie tussen ouders en jonge kinderen kan oa door middel van video-hometraining, Mediation Intervention for Sensitising Caregivers, spelbegeleiding, enz...
3. **Het destructief recht van de ouder**: Ouders gaan steeds **betekenis toekennen aan het gedrag** van hun kind, zelfs al bij de eerste bewegingen in de baarmoeder. Zij neigen daarbij permanent het element van opzet in het gedrag van hun kind te overschatten. Een ouder zegt dan: "Dit wordt een fel kind. Als iets hem niet zint, laat hij het onmiddellijk horen, en als hij iets nodig heeft ook. " Welke betekenis heeft felheid en laten horen wat je nodig hebt voor deze ouder? Is dat iets "wat wij in onze familie allemaal zijn en doen, en waardoor mijn kind dus meteen zijn plaats in onze familie inneemt", of is dat bvb iets "wat mij meteen doet denken aan mijn moeder, die met haar egoïstische eisen voortdurend mij als kind en ook mijn vader heeft getiranniseerd? "

In die betekenissen speelt dus uiteraard de subjectieve wereld van die ouder door, gebaseerd op zijn eigen ervaringen als kind, en zijn destructief recht. Een ouder, die geen goede aansluiting vindt bij het kind, zal gemakkelijker allerlei oude spoken in de relatie met het kind gaan **projecteren**, waardoor de aansluiting dikwijls nog meer wordt bemoeilijkt. Zo ontstaat soms een kwalijke spiraal, waardoor de ouder zijn metapositie verliest en in een oud scenario terecht komt. Het kind komt dan in moeilijkheden en ontwikkelt symptomen, die iets te zeggen hebben over de trauma's van de ouders. Hoe daarmee dan te werken, daar zal Edith Ostyn ons straks meer over vertellen.

Ik wil nog even een belangrijke waarschuwing geven ivm dat **destructief recht van de ouder**. Het kan leiden tot een roulerende rekening, waarbij de ouder op het kind probeert te verhalen wat hij of zij van de eigen ouders niet heeft gekregen: allerlei niet passende verwachtingen en opdrachten voor het kind en parentificatieprocessen zijn dan het gevolg. Het destructief recht van de ouder kan echter evengoed een zeer motiverende en ondersteunende invloed uitoefenen op het ouderschap: ouders ontlenen er dikwijls een "ouderschapproject" aan, dat hun besef van verantwoordelijk zijn als ouder concretiseert.

bvb : ik ben een goede ouder als ik er in slaag om mijn kind op te voeden zonder het te slaan zoals mijn moeder met mij gedaan heeft." (legt af van de ouderlijke verantwoordelijkheid) Als deze ouder in dit programma slaagt, zal dit zijn zelfwaardegevoel als ouder ten eerste ondersteunen en vergroten. Maar dit kan maar lukken als de ouder voldoende hulpbronnen heeft in zijn context om uit te zoeken vanuit die metapositie wat daar dan voor nodig is om dat voor elkaar te krijgen. Want "mijn kind niet slaan" is een negatief programma. "Wat moet ik dan wel doen en laten om dat te voorkomen? En wie kan mij daarbij helpen, voor welke steun b.v. van mijn partner, medeopvoeder ben ik ontvankelijk?" zal een belangrijke kwestie worden voor deze ouder en kan een belangrijk thema in de hulpverlening worden.

4. Ook vanuit de **mede-ouder of mede-opvoeders** kan die meta-positie zeer onder druk komen te staan, waar ouders zeer grote verschillen in visie hebben over hoe ze willen ouder-zijn en wie daarin wat opneemt, en waar ze geen vorm van onderhandeling daarin vinden. (**loyaliteitsconflicten**) Of waar de grootouders zeer grote invloed hebben in de opvoeding en de ouders daarin onzeker maken. (**delegatie-gevolgen parentificatie**) Dit vraagt dus aandacht van de hulpverlener voor de onderhandelingsprocessen tussen degenen, die verantwoordelijk zijn voor dit kind, speciaal voor de onderhandelingen tussen de ouders. Een grote valkuil is dan ook om zich te zeer blind te staren op de relatie moeder-kind, en de invloed van de vader en de verdere context daarin over het hoofd te zien. Juist in de hulpverlening aan gezinnen met kleine kinderen is die valkuil in de hulpverlening toch nog zeer groot, temeer omdat juist in deze sector van de hulpverlening ook de hulpverleners meestal vrouwen zijn.
5. **Omstandigheden**, die buiten het terrein van de opvoeding staan, maar er wel grote invloed op hebben: materiele (sociaal- economische) en maatschappelijke omstandigheden, (multi-problem, tweeverdieners of juist de klassieke rolverdeling, kinderopvang e.d.) maar ook psychologische, bvb een ouder, die juist de eigen ouder verliest rond de geboorte van een kind.

De bijdrage van Wim van Mulligen gaat over het wonder van en de ingewikkeldheid van het hechtingsproces tussen ouders en kinderen.

Bruikbare handvatten meegeven om als hulpverlener een bijdrage te leveren aan de ondersteuning van dat wonderlijke en ingewikkelde proces, daar zullen Edith Ostyn in haar lezing en de mensen met de verschillende workshops deze namiddag zich op richten.

De mensen van De Tuimel, Mieke Defieuw en Leen Van Overschee zullen het vooral hebben over de combinatie van uitgangspunten en methodieken, waarmee zij werken met Multi-probleemgezinnen met jonge kinderen.

Sophie Commeine en Bernice Konings van Kind en Gezin demonstreren u een preventie-programma om ouders te ondersteunen in het hechtingsproces met hun kind.

Edith Tilmans-Ostyn toont ons iets over de weg vanuit het symptoom van het kind naar het destructief recht van de ouders, en hoe daarmee therapeutisch aan het werk gaan.

Andrea Schauwen toont ons hoe video-hometraining een middel kan zijn om ouders te helpen meer ontvankelijk te worden voor hun kind,

En Marion van Tilburg toont ons hoe ook spelbegeleiding daartoe een middel kan zijn.

Ik wens u toe dat dit alles voor elk van ons op één of andere manier een bijdrage kan leveren om onze beschikbaarheid en ontvankelijkheid als hulpverleners voor onze cliënten te vergroten.

LITERATUUR

A. van der Pas: Naar een psychologie van ouderschap, Ad. Donker, 1996.

T.B. Brazelton en B. G. Cramer: De eerste band: Ouders, kinderen en hun vroegste binding, Bosch en Keuning, 1990.

R. Vuyk: Opgroeien onder moeilijke gezinsomstandigheden, Acco, 1987.